

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

«Жалпы білім беретін орта мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастыру» тақырыбындағы Тойбекова Бағдат Абдуллаевнаның 8D011 Педагогика және психология (6D010300– Педагогика және психология мамандығы) бағыты бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясына

АҢДАТПА

Ғылыми кеңесші
п.ғ.д., профессор
Торыбаева Ж.З.
Шет елдік кеңесші
PhD докторы профессор
Мехмет Гүвен (Түркия)

Қазақстан Республикасы
Түркістан 2020

Зерттеудің көкейкестілігі. Еліміздің тәуелсіздігі нығайып, қоғамдағы демократияның өрісі кеңейген шақта адамның қоғамдық та, тұлғалық та рөлі жаңа сипатқа ие болып отыр. Соған орай рухани құндылықтар жаңарып, адамның зияткерлік әлеуетін қалыптастырудағы білімнің маңыздылығы туралы қағидалар түбегейлі өзгерді.

XXI ғасыр – қатаң бәсекелестік ғасыры. Ұлт Көшбасшысы, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Болашақ өркениетті, дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған елдердің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін - білім» екенін айта келіп, «Ұлттық бәсекеге қабілеттілігі бірінші кезекте білім деңгейімен айқындалады» - деп білім беру жүйесіне үлкен міндет артқан болатын. Қазіргі Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев қазақтандықтарға арналған Жолдауларында білім саласына қатысты мәселелерге ерекше тоқталады: оның ішінде білім беру сапасын жақсарту, білім берудің барлық сатыларына дербес қаржыландыру тәртібін енгізу, аз қамтылған және көп балалы отбасыларды қолдау мақсатында дарынды балалардың қабілетін дамытудың жол картасын әзірлеу, сондай-ақ елімізде үш тілді білім беру идеясын жүзеге асыру туралы және т.б. өзекті сұрақтарды қарастырады. Қ.Тоқаев білім берудегі үштілділік бағдарламасын жүзеге асыру мәселесіне назар аударды, оның пікірінше, бұл өте күрделі және маңызды мәселе. Ол балалар үшін қазақ және орыс тілдері өте маңызды деп санайды. «Содан кейін ғана ағылшын тілін үйрету керек», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігі білім беру жүйесінің мақсаты, мазмұны мен технологияларының нәтижесіне қарап бағалайды. Қазіргі кезеңде білім берудің мақсаты тек қарапайым білім, білік пен дағды-машыққа қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке, ақпаратты өздігінен табу, талдау мен ұтымды пайдалану, жылдам өзгермелі әлемде лайықты өмір сүру үшін жастарды қаруландыратын түйіндік құзыреттерді қалыптастыру болып табылады.

Заман талабына сәйкес бүгінгі таңда әр адамға қажетті бес базалық құзыреттердің қатарында бірнеше тілді меңгеруді талап ететін ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасай білу қабілетін қамту қарастырылған. Бұл дегеніміз полилингвалды тұлға қалыптастыру міндетін алға тартады.

Полилингвалды тұлғаны қалыптастыруға деген қажеттілік Қазақстан Республикалық Үкімет деңгейінде қабылданған нормативтік құжаттарында айқын белгіленген. Сондай-ақ, «Үш тұғырлы тіл» бағдарламасында, қазақ елін әлемдегі үш тілді қатар тұтынатын білімді де білікті ел ретінде танытуымыз қажет екенін және мемлекеттік тіл – қазақ тілі, ұлтаралық қарым-қатынас тілі – орыс тілі мен жаһандық экономикаға табысты кірігу тілі – ағылшын тілі болуы тиіс екенін ерекше атап көрсетілген. Ал, «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясында үштілділікті дамыту Елдің бәсекеге қабілеттілігінің басты шарты екендігі жайлы айтылған.

Аталмыш мәселенің оңтайлы шешімін табу - мектеп оқушыларының мемлекеттік, ана тілі және шет тілдерінде қарым-қатынас жасай алатын, өзін-өзі толық жүзеге асыруға дайын, шығармашылыққа бейім, құзыретті және

бәсекеге қабілетті полилингвалды тұлға қалыптастыру тиімді шарттарын анықтауды қажет етеді.

Оқушының білім, білік, дағдылармен қаруландырып қана қоймай, оны тұлға етіп қалыптастыратын алғашқы баспалдақ - мектеп. Олай болса, интеллектуалдық, біліктілік, коммуникативтік жағынан оқушыны әлеуметтік ортамен (табиғатпен, басқа адамдармен, өзімен-өзі, т.б.) белсенді қарым-қатынасқа түсуге, сол ортаға барынша тез бейімделе алуға дайындау мектептің қызметі болып табылады.

Бұл белгілі бір мақсаттық әрекет актісін жүзеге асыруға және бұл акт не үшін, қалай іске асатыны жайлы білім мен білікке алып келеді.

Қоршаған ортаны танып білуге, коммуникациялық және мәдениетаралық іс-әрекетке алып келетін, бірнеше тілді меңгерудің әсерімен қалыптасатын индивидуалдық санаға ие полилингвалды тұлғаның болуы коммуникация мақсатында жүзеге асырылады (Оганесянц Н.А.).

Мұнда, мақсатқа бағытталған іс-әрекет қажеттіліктен туындайтынын ескеру керек. Ал іс-әрекет-тұлға, объект және ішкі белсенділіктен тұрады. Осы тұрғыдан келгенде, тақырыбымызға қатысты мәселелер бірқатар зерттелгенін атап өту керек.

Ғылыми әдебиеттерге жүргізген талдау барысында байқадық, полилингвалды тұлғаны қалыптастыру тарихы тереңнен басталады, яғни полилингвизм немесе "полиглоссия" идеясы педагогикалық ғылымның негізін қалаушы Я. А. Коменскийдің анықтауы бойынша "сауатты адам бірнеше тілді білуі керек: Ана тілі – "жеке өмір" үшін, көрші халықтардың тілі (тілдері) – "қарым – қатынас" үшін, латын тілі – "ғылыми мазмұндағы кітаптарды оқу үшін" және қосымша: "философтар мен дәрігерлер үшін – грек және араб тілдері, құдайға табыну үшін - грек және еврей тілдері".

Сонымен қатар, XIX-XX ғғ. басында көп тілдік білім беру проблемалары орыс және қазақ халықтарының ағартушыларының (Ы.Алтынсарин, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, С.И. Гессен, Н.И. Ильминский, П.Ф. Каптерев, В.В. Розанов, К.Д. Ушинский, Ш.Уәлиханов және т.б.) еңбектерінде қарастырылды.

XX-XXI ғғ. педагогикалық теория мен практикада тілдік тұлғаны қалыптастыру мәселелері қайта жаңғыртылып, дамытылды. Бұл шетелдік және қазақстандық ғалымдардың (М.В.Богуславский, Л.Н.Беленчук, Қ.Бөлеев, Г.Н.Волков, Ш.И.Джанзакова, Б.А.Жетпісбаева, С.Т.Иманбаева, Ж.Ж.Наурызбай, және т.б.) зерттеулерінде кеңінен көрініс тапты.

Қазіргі уақытта қазақстандық ғалымдар тарапынан педагогика ғылымында осы мәселеге қатысты бағалы ой-пікірлер айтылып, ғылыми ізденістер жасалынууда. Мысалы, жеке тұлғаның тәрбие мәселелері: Р.Қоянбаев; тұлға қалыптастырудағы гуманистік тәрбие, ықпалдастыру (интеграция) мәселесі А.А.Бейсенбаева], тұлғаның зерттеушілік мәдениеті Ш.Т.Таубаева, тұлғаға ұлттық тәрбие беру мәселелері С.Қ.Қалиев, К.Ж.Қожахметова, Р.К.Төлеубекова, С.А. Ұзақбаева, А.А.Қалыбекова, Қ.Қ.Шалғынбаева, С.Қ.Әбілдина, Қ.А.Сарбасова; интегративтік тұғыр негізінде билингвалды

тұлғаның коммуникативтік құзыреттерін дамыту мәселелері: Ш.М.Майгельдиева және т.б. еңбектерінде жан-жақты талданған.

Зерттеуіміз Қазақстанда оқушыларға полилингвалды білім беруге арналғандықтан, жалпы білім беретін мектептер және ондағы оқу-тәрбие үдерісінің түрлі аспектілерін қарастырған еңбектер де назардан тыс қалған жоқ.

Жалпы білім беретін мектептегі полилингвалды білім беруді жүзеге асыру проблемасына арналған бірқатар зерттеулер де бар: К.Н.Булатбаева, Н.Б.Жиенбаева, Б.С.Исмакова, Қ.Л.Қабдолова, М.Р.Кондыбаева, М.Р.Көпбаева, М.С.Юнусова және т.б.

Қазіргі әлемде көптілділік кең таралған, бұл заманауи қоғамның талабы. Көптілділік адамға қарым-қатынас жасауға, мәдениеттерді сақтауға және дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Ғылыми-әдістемелік деңгейде проблеманың өзектілігі оқушылардың полилингвалдық тұлғасын қалыптастыру жүйесін әзірлеу қажеттілігімен байланысты, бұл мәселе жалпы білім беретін орта мектептегі ұйымдастыру-педагогикалық жағдайларын, сабақ пен сабақтан тыс жұмыстарды әдістемелік қамтамасыз етуді айқындауды көздейді.

Осыған байланысты зерттеу нысанымызға қатысты аспектілері жайлы Қазақстанның бірқатар жетекші ғалымдарының жүргізген зерттеу жұмыстарын атап өтуге болады. Олар, оқушыларға көптілді білім берудің теориялық-әдіснамалық негіздерін алғаш рет жан-жақты зерттеген, Б.А. Жетпісбаеваның ғылыми еңбегін атауға болады. Мектеп оқушыларының екі және көптілдік тұлға ретіндегі қалыптасуының психологиялық-педагогикалық негіздері, коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі С.Ж.Берденованың жұмысында зерделенген.

Қазақ-түрік лицейлерінде ағылшын тілін оқытудың үлгісін жасау арқылы көптілді білім берудің ұтымдылығын арттыру мәселесі Д.Э.Гаиповтың, Қазақстанның полимәдениеттік кеңістігінде полилингвалды тұлғаны «лингвистикалық санасы дамыған индивид» ретінде И.Ж.Байбекованың зерттеулерінде қарастырылған. Ал, Г.Д.Алдабергенова өз зерттеулерінде билингвизмнің балалар тұлғасын дамуына әсері анықталған.

Оқушының полилингвалды тұлғасын қалыптастыру мәселелерін шетелдік ғалымдар М.Сeyhan, D. Ergil, E. Fredsted (Түркия), Н.А.Оганесянц, О.Н.Хрусталева (Ресей), R. Assuied, A. Ragot K. Lindholm-Leary, A.Hernández (Ирландия) С.Baker, J.Cummins, К.Nakuta (АҚШ), P.Duff, R. M. Diaz, J.Cenoz, (Ұлыбритания), L. Kaluge, Setiasih, H. Tjahjono (Индонезия) зерттеген.

Аталған зерттеулер, педагогикада оқушыға тек «тұлға» ретінде ғана қарау емес, тілді толыққанды пайдалану қабілетіне ие тұлға ретінде қарауды алға тартады. Бұл, өз кезегінде «полилингвалды тұлға» ұғымына назар аударуды талап етеді.

Полилингвалды тұлға - лингвистика ғылымында жаңалық емес, десекте педагогика ғылымында әлі күнге дейін арнайы зерттеу пәніне айналған емес. Күнделікті түсінік барысында тұлға туралы сөз қозғағанда индивид ретінде, өмір сүру қалпын немесе өмірлік мәселелерді сезіну тәсілін меңгерген индивид ретінде түсіндіріледі.

Полилингвалды тұлғаны қалыптастыру ана тілі мен мәдениетін меңгеру және басқа тілді үйрену, оқытылатын тілді тасымалдаушы – халықтың мәдениетіне: басқа ұлттық мәдениеттің менталитетіне, нормалары мен құндылықтарына баулу үдерісінде жүреді. Екінші және үшінші тілді оқыту үдерісінде тілдік тұлғаны қайта әлеуметтендіру жүреді, оны индивидуумның "туған" болып табылмайтын, бірақ жақын және түсінікті болған әлеуметтік-мәдени білімді, құндылықтарды, өзге де мәдениеттің нормаларын меңгеру деп түсінеді.

Демек полилингвалды тұлғаны қалыптастыру мәселесі әлі де болса, өзінің теориялық және практикалық мәнділігін жалпы білім беретін орта мектептің оқу-тәрбие үдерісінде толық шешімін тапқан жоқ. Полилингвалды тұлғаны қалыптастыруға деген қоғамның сұранысы мен бұл мәселенің қазіргі мектеп тәжірибесіндегі нақты жағдайы аталмыш мәселені теориялық және әдістемелік тұрғыда жетілдіру керектігін нақтылай түсті. Бүгінгі күнге дейін жинақталған полилингвалды білім беру теориясы мен тәжірибесі жалпы білім беретін орта мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру негізінде оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастыру мәселесі арнайы қарастырылмаған. Яғни:

-оқушыларды полилингвалды тұлға ретінде қалыптастыруда коммуникативтік іс-әрекеттің мәні мен мазмұнын және құрылымын теориялық негіздеу қажеттілігі;

- полилингвалды білім беру тәжірибесінде жинақталған жетістіктер мен кемшіліктердің анықталмауы және олардың жалпы білім беретін орта мектеп тәжірибесінде ескерілмеуі;

- бұл мәселені мектептегі оқу-тәрбие жұмыстар арқылы жүзеге асыру қажеттілігі мен арнайы теориялық және әдістемелік зерттеулердің жеткіліксіздігі біздің мәселемізді айқындауға және зерттеу жұмысымыздың тақырыбын **«Жалпы білім беретін орта мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастыру»** деп таңдауымызға негіз болды.

Зерттеу мақсаты: жалпы білім беретін мектеп жағдайында оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптасуын ғылыми-педагогикалық тұрғыдан негіздеу, оның әдістемесін жасау және эксперимент жүзінде тексеру мен дәлелдеу.

Зерттеу нысаны: жалпы білім беретін орта мектептегі біртұтас педагогикалық үдерісі.

Зерттеу пәні: жалпы білім беретін мектепте оқушының полилингвалды тұлғасын қалыптастыру үдерісі.

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер, оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың психологиялық - педагогикалық ерекшеліктері мен шарттары анықталып, сондай-ақ жалпы білім беретін мектептің сыныптан тыс жұмысында мектеп оқушыларын көптілділікке баулу моделі мен әдістемесін әзірленіп тәжірибеде енгізілсе, онда аталмыш үдеріс тиімді болады, өйткені бұл оқушылардың коммуникативтік белсенділігі мен іс-әрекетін бағытталған

мазмұнға қамтамасыз етеді, жалпы коммуникативтік құзыреттілігінің өсуі олардың көптілді тұлғасының қалыптасуына ықпал етеді.

Зерттеудің міндеттері:

1. Жалпы білім беретін мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың зерттелу жағдайын талдау.

2. Жалпы білім беретін мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін айқындау.

3. Жалпы білім беретін мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың мазмұндық -құрылымдық моделін жасау.

4. Жалпы білім беретін мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың педагогикалық шарттары айқындап әдістемесін әзірлеу және оның тиімділігін эксперимент жүзінде тексеру.

Зерттеудің жетекші идеясы: Оқушылардың жас ерекшеліктері мен коммуникативтік қажеттіліктеріне сәйкес орта мектепте ұйымдастырылған сыныптан тыс жұмыстары оларды полилингвалды тұлға ретінде қалыптасуын нәтижелі етеді.

Зерттеу жұмысының әдіснамалық және теориялық негіздері: Мәселенің теориялық және әдіснамалық шешімін: тұлғалық-бағдарлық оқыту, жалпы таным теориясы, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтардың диалектикалық өзара бірлігіне байланысты философиялық, психологиялық-педагогикалық құбылыстарды зерттеу; аксиологиялық және жүйелілік қатынас теориясы: білім беру философиясы туралы ілім, тұлғаның қалыптасуы мен дамуын зерделеуге қатысты ғалымдардың тұжырымдамалық зерттеулері; *тұлғалық іс-әрекеттік* тұғыр (А.Н. Леонтьев, В.В.Сериков, И.С.Якиманская, Н.В.Кузмина, Ж.И.Намазбаева); *аксиологиялық (құндылықтық) тұғыр* (М.С.Каган, А.Лэнгле, З.И. Равкин, Н.С.Розов, В.П.Тугаринов, Г.К.Нұрғалиева); *акмеологиялық тұғыр* (А.А.Деркач, А.А.Бодалев, Б.А.Тұрғынбаева); *мәдениеттілік тұғыр* (Е.В.Бондаревская, Б.С.Гершунский, И.Ф.Исаев, Ж.Ж.Наурызбай және т.б.); *құзыреттілік тұғыр* (В.А.Сластенин, Б.Т.Кенжебеков, Г.Ж.Меңлібекова, Дж.Равен, А.А.Реан, А.А.Вербицкий); *полилингвалды тұғыр* (А.Г.Асмолов, Н.Д.Гальскова, Б.А.Жетпісбаева, С.Ж.Берденова, Г.Б.Исабекова) болып табылады.

Зерттеу көздері:

ғылыми басылымдар (монографиялар, диссертациялар мен мерзімді баспа материалдары): білім беру философиясы, психология, педагогика, филология, лингвистика мен тілдерді оқыту әдістемелері ойынша еңбектер, қазақстандық және шетелдік, оның ішінде, түркия ғалымдардың жарияланымдары;

анықтамалық басылымдар: педагогикалық, философиялық, психологиялық, энциклопедиялары, сөздіктер мен библиографиялық тізімдер;

құқықтық - нормативтік және нормативті реттеуші құжаттар: Қазақстан Республикасының «Білім туралы», «Тілдер туралы» заңдары,

оқу-әдістемелік әдебиеттер, мерзімдік баспа материалдары, бағдарламалар, педагогикалық іс-тәжірибелер.

Зерттеу әдістері. Зерттеу жұмыстарын жүзеге асыруда **теориялық** (философиялық, әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, қорытындылау, салыстыру, озық іс-тәжірибелерді жинақтау, нәтижені жобалау, моделдеу, индуктивті-дедуктивті талдау); **эмпирикалық** (сауалнама, интервью, әңгімелесу, педагогикалық бақылау, нормативті құжаттарды саралау, тест, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар жүргізу); **статистикалық** (зерттеу бойынша алынған нәтижелерді математикалық-статистикалық тұрғыдан өңдеу) әдістер қолданылды.

Зерттеу базасы: Тәжірибелі-эксперимент жұмысы Оңтүстік Қазақстан облысы, Шымкент қаласының М.Х.Дулати атындағы үш тілде оқытатын №8 гимназияда, №25 Т.Рысқұлов атындағы мектеп гимназиясында, Түркістан облысы, Мақтарал ауданы №42 С.Қожанов атындағы жалпы орта мектебінде өткізілді. Экспериментке 8-9-ші сыныптардан 291 оқушы қатысты.

Зерттеудің негізгі кезеңдері. Жалпы білім беретін орта мектеп жағдайында полилингвалды тұлғаны қалыптастыруға арналған тәжірибелік – педагогикалық жұмыс қойылған мақсатқа сай үш: бірінші (2012-2013 жж.), екінші (2013-2014 жж.), үшінші (2015-2020 жж.) кезеңде жүргізілді.

Бірінші кезеңде (2012-2013жж.) теориялық-ізденушілік: зерттеу мәселесі анықталып, оның мақсаты мен міндеттері айқындалды, зерттеудің ғылыми аппараты дайындалды, зерттеудің теориялық негізі жасалды. Зерттеу мәселесіне байланысты философиялық, әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттер қарастырылды; әдебиеттерге салыстыру сараптамасы жүргізілді, зерттеу мәселесіне сәйкес алдыңғы қатарлы тәжірибелер жинақталып, дидактикалық материалдар зерделенді, анықтаушы эксперимент кезеңі орындалды. Отандық, шетелдік іргелі ғылыми зерттеулерге талдау жасау барысында қарастырылып отырған мәселенің ғылыми-теориялық негіздері анықталды, ғылыми мақалалар дайындалып, басылым көрді. Зерттеу мәселесі бойынша материалдар жинақталып, жүргізілетін жұмыстардың мақсат-міндеттері, мазмұны анықталды.

Екінші кезеңде (2013-2014 жж.) эксперименттік: тәжірибелік-эксперименттің қалыптастырушы кезеңі жүргізілді, эксперимент барысында зерттеудің ғылымылығы негізделіп, жалпы орта білім беру жағдайында полилингвалды тұлғаны қалыптастырудың теориялық моделі жасалды, оның өлшемдері мен көрсеткіштері айқындалып, соған сәйкес деңгейлері анықталды. Жалпы білім беретін орта мектеп жағдайында полилингвалды тұлғаны қалыптастыру әдістемесі даярланды және тәжірибе жүзінде оның тиімділігі тексерілді, ұсыныстар берілді.

Үшінші кезеңде (2015-2020жж.) қорытынды: эксперименттік жұмыс барысында алынған барлық мәліметтердің қорытындысы шығарылды. Зерттеу нәтижелері талқыланып, статистикалық-математикалық өңдеу жұмыстары жүргізілді, диссертацияны талапқа сай рәсімдеу жүзеге асырылды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы және теориялық маңыздылығы:

- зерттеудің теориялық негізі тұрғысынан «оқушының полилингвалды тұлғасы» ұғымының мәні нақтыланды және оқушының полилингвалды тұлғасына сипаттама берілді;

- жалпы білім беретін мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері айқындалды;

- оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалынды және ол теориялық тұрғыдан дәлелденді;

- жалпы білім беретін мектепте полилингвалды тұлғаны қалыптастырудың педагогикалық шарттары анықталып, ұсынылған әдістеменің тиімділігі тәжірибелік-эксперимент барысында тексерілді және дәлелденді.

Зерттеу жұмысының практикалық маңыздылығы:

- «Мектеп оқушыларын көптілдікке баулу әдістемесі» атты оқу құралы даярланды;

- Сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыруға арналған «Тілдер әлемі» факультативтік курс бағдарламасы жасалды;

- 8-9 сынып оқушыларына арналған сөйлеу тапсырмалар жүйесі әзірленді;

- «Мектеп оқушыларының полилингвалды тұлғасын қалаптастыру заман талабы» мектеп мұғалімдеріне арналған арнайы семинар бағдарламасы дайындалды.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1. Полилингвалды тұлға ұғымына, бірнеше тілді меңгерген, қоршаған өмірге жаңаша оймен қарайтын, коммуникативтік және мәдениетаралық өзара қарым-қатынасқа бейімділік қасиеттері ендірілді. Осыған байланысты «оқушылар полилингвалды тұлғасы» ұғымының мәні мен құрылымы; қалыптасуының анықталған деңгейлері.

2. Жалпы білім беретін орта мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың теориялық моделін негізін құрайтын мақсаттық, мазмұндық, диагностикалық-нәтижелік компоненттері және оларды жүзеге асырудың әдістері, құралдары мен формалары.

3. Жалпы білім беретін орта мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың педагогикалық шарттары: оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастыруындағы коммуникативтік іс-әрекет көрсеткіштерін есепке алу; пәннен алған білімді (ана тілі), тілдік бірліктерді өз ойын жеткізу тәсілдеріне айналдыру, тілдік құрал ретінде пайдалану; сабақ пен сабақтан тыс аясында сөйлеу тапсырмаларын құрылымдау және олардың кезеңдерін анықтау; оқушылардың субъективтік белсенділігінің дамытылуы.

4. Жалпы білім беретін орта мектептің сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыру барысында оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастыру әдістемесі және тәжірибелік-эксперименттік нәтижелері.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелдігі мен негізділігі: зерттеу нәтижелері әдіснамалық негіздерге сүйеніп айқындалған теориялық дәйектілігімен, зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерге жасалған жан-жақты талдаулармен және олардың негізге алынуымен, мәселені талдауға сәйкес келетін кешенді әдіс-тәсілдерді пайдалануымен; оқушылардың коммуникациялық қажеттіліктері ретінде оқу-тәрбие жұмыстарында кезеңдеп орындауға арналған тапсырмалары арқылы, олардың полилингвалды тұлға ретінде қалыптасуының педагогикалық шарттары мен әдістемесінің тиімділігі тәжірибелік эксперименттік жұмыс барысында тексеріліп, нәтижесінің жалпы білім беретін орта мектептерде оқу-тәрбие үдерісіне енгізуімен қамтамасыз етілген.

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу және іс-тәжірибеге енгізу: Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Гуманитарлық ғылымдар факультеті, «Педагогикалық ғылымдар» кафедрасында талқылаудан өтті. Аталған диссертацияның теориялық-әдіснамалық қағидалары, тәжірибе нәтижелері 2012-2019 жылдар аралығында өткен халықаралық деңгейдегі ғылыми конференцияларда баяндама жасалды. Зерттеу барысында барлығы 16 ғылыми мақала жарық көрді, соның ішінді 5 мақала Білім және ғылым саласында бақылау комитеті ұсынған журналдарда, 2 мақала Scopus қорына кіретін журналда жарияланды; 5 мақала шетелдік халықаралық басылымдар мен конференцияларда, 4 мақала халықаралық және республикалық ғылыми-практикалық конференциялар материалдарының жинақтарында жарық көрді.

Диссертация құрылымы: диссертация кіріспеден, 3 бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

Кіріспеде тақырыптың көкейкестілігі негізделеді, жұмыстың мақсаты, нысаны, пәні анықталады, зерттеу міндеттері мен болжамы құрылымы, әдіснамалық негізі, басты идеясы, ғылыми жаңалығы, практикалық мәнділігі, зерттеу әдістері көрсетіледі, қорғауға ұсынылатын қағидалар, зерттеулер нәтижелерінің дәйектілігі баяндалады.

«Жалпы білім беретін мектепте оқушылардың полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың теориялық негіздері» деп аталатын бірінші бөлімде философиялық, педагогикалық, психологиялық және әдістемелік зерттеулерді талдау негізінде «полилингвалды тұлға», «оқушының полилингвалды тұлғасы» ұғымдарының мәні, оқушыларның полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың педагогикадағы мән-жайы сипатталды. Соңдай-ақ, оқушының полилингвалды тұлғасын қалыптастырудағы коммуникативтік іс-әрекеттің жетілдірудің теориялық негіздері анықталды.

«Жалпы білім беретін орта мектепте полилингвалды тұлғаны қалыптастырудың тұжырымдамалық негіздері» деп аталатын екінші бөлімде оқушылардың полилингвалды тұлға ретінде қалыптасуын қамтитын педагогикалық шарттары анықталады, жалпы орта білім беру жағдайында сабақтан тыс жұмыстар негізінде оқушының полилингвалды тұлғасын қалыптастырудың мазмұндық-құрылымдық моделі негізделеді.

«Жалпы білім беретін орта мектеп жағдайында оқушының полилингвалды тұлғасын қалыптастыру әдістемесі және оны жүзеге

асыру» атты үшінші бөлімде бүгінгі таңдағы жалпы білім беретін мектепте оқушының полилингвалды тұлғасын қалыптастыру үдерісінің қазіргі жай-күйі мазмұндалады, сабақтан тыс жұмыстар негізінде оқушылардың коммуникативтік іс-әрекеттерін ұйымдастыру әдістемесі нақтыланып, соған сәйкес ұйымдастырылған тәжірибелік-педагогикалық эксперимент мазмұны сипатталады.

Қорытындыда зерттеудің негізгі қағидалары, нәтижелері тұжырымдалады, ғылыми-әдістемелік ұсыныстар беріледі.

Қосымшада мектеп оқушыларының полилингвалды тұлғасын қалыптастыру бойынша әдістемелік және бағдарламалық материалдар ұсынылды.